MEMENTÓ – LAIK ESZTER rovata

Jelentős vállalkozásba fogott a Maladype Színház vezetője, Balázs Zoltán: Viktor Krevcsenko nagyszabású regényének megjelentetését követően színpadon is életre kel a mű, mint „egyszemélyes kiáltvány". A regényről a színész-rendező mellett Csepeli György, Konok Péter és Sz. Bíró Zoltán beszélgettek az Írók Boltjában.

A Kravcsenko-ügy

Jártunk már néhány éve a Maladype Színház egy rendhagyó kezdeményezésén (valójában a társulatnak csak rendhagyó kezdeményezései vannak), amely most ismét egy összetett projekttel lepi meg a nézőit. A főszereplő – szó szerint és átvitt értelemben is – Balázs Zoltán, az „alternatív" színházi társulás vezetője – ő nyitotta meg az Írók Boltjában rendezett könyvbemutatót is. Elképzelésünk sem volt a műsor előtt, mi köze lehet a Maladypének egy volt szovjet emigráns, Viktor Kravcsenko önéletrajzi művéhez, ám az esten fokozatosan összeállt a kép.

Az 1905-ben, Ukrajnában született szerző 1944-ben kért politikai menedékjogot az Egyesült Államokban, itt is halt meg 1966-ban. Az *Én a szabadságot választottam* című vaskos kötetében írta meg 1944-ben saját életének eseményein átszűrve a szovjet rendszer borzalmait. Néhány évvel ezelőtt a világ több pontján újból intellektuális viták tárgyává lett az ún. „Kravcsenko-ügy". 2008-ban egy lengyel kiadó – elsőként a volt kommunista blokk országai közül – jelentős sajtóvisszhang mellett közreadta Kravcsenko vádirattal felérő önéletrajzát. Mint Balázs Zoltán elmesélte, ő is ez idő tájt találkozott a művel Kiss Ilona irodalomtörténésznek köszönhetően, és azonnal „lecsapott rá". Több éves egyeztetés kezdődött a szerző fiával, Andrew-val, aki jogutódként engedélyezte a mű magyar nyelvre fordítását és felolvasószínházi adaptációját.

A technikának köszönhetően Andrew Kravchenko is üdvözölte a bemutató közönségét: egy videóüzenetben mondta el, mennyire fontosnak tartja, hogy immár magyarul is olvasható a kötet. Kravcsenko könyvét szokás együtt emlegetni Arthur Koestler *Sötétség délben* című regényével, ahogy azt is fontos megemlíteni, hogy Szolzsenyicin Gulagjánál jóval előbb adott hírt első kézből a szovjet lágerek világáról, a terror működéséről. Balázs Zoltán hangsúlyozta: projektjük „törzsi háborúktól mentes", vagyis semmiféle ideológiai érdeknek nem rendelték alá mondandójukat. S amitől projektnek nevezhető e vállalkozás, az a könyv–színházi előadás–iskolai foglalkozások hármassága: a Maladype „Kravcsenko-ügy" címmel országszerte vitatja majd meg diákokkal az anyagot, melynek megkoronázásaképp áprilisban a Fővárosi Bíróságon két komolyan „játékos" pert rendeznek, ahol Balázs Zoltánt – mint Kravcsenkót – a diákok elítélhetik vagy felmenthetik.

Mielőtt azonban a decemberben debütáló felolvasószínházi előadásról is elárult volna a rendező-színész egy-két részletet, meghívott vendégei három aspektusból világították meg a világirodalmi jelentőségű művet. A szerzővel Konok Péter történész, a kötet fordítója került a leginkább „testközeli" viszonyba: „Kravcsenkóként jártam-keltem otthon fél évig", fogalmazott. Konok bemutatta a rendkívül ellentmondásos személyiséget, a forradalmár családból származó, magas szovjet pozíciókat betöltő, jelentős karriert befutó tisztségviselőt, aki végül meghasonlik, és kiharcolja magának az amerikai állampolgárságot. Konok Péter nem titkolta, hogy arra számított, rossz esetben egy gyengébb Szolzsenyicint fog fordítani, ám kellemes csalódás érte: Kravcsenko páratlanul jó érzékkel játszik a különféle húrokon; a brutális becketti próza pillanatok alatt átvált nála melodrámába. Konok azt sem tagadta, hogy a könyv hősét nem lehet a hagyományos értelemben megszeretni, annál indulatosabb, gunyorosabb, karrieristább, ellentmondásosabb figura (nem beszélve a nőkhöz való viszonyáról, amelyben enyhén szólva „macsó" elveket vall), de a hatalmas regény végére érve mégis rabul ejti az olvasót.

Hogy miféle emigrációt választott Viktor Kravcsenko, abba Sz. Bíró Zoltán történész, az MTA BTK tudományos főmunkatársa, Oroszország-kutató avatott be. A szovjet emigráció három nagy hullámából egy különös csoportot képeztek az úgynevezett „vissza nem

térők", akik a szovjet rendszer kivételezett, bizalmi pozícióiban ténykedtek, és valamilyen külszolgálattal bízták meg őket. Kravcsenko a háború alatt a Szovjet Felvásárlási Bizottság tagjaként dolgozott az Egyesült Államokban. Az ilyen bizalmi beosztásban ténykedők különféle megfontolásokból döntöttek úgy, hogy nem térnek vissza hazájukba, pesties fordulattal élve „lelépnek" – magyarázta Sz. Bíró Zoltán. A vissza nem térők ügye a 20-as évek végére nőtte ki jelentős problémává magát: a „lelépők" száma a néhány-tíz főről ekkora már közel százra növekedett. Sz. Bíró a könyv sorsáról is megosztott egy-két adalékot: Oroszországban orosz nyelven csupán töredékek jelentek meg belőle, az orosz interneten magánkézből vagyonokért lehet hozzájutni. Franciaországban hatalmas érdeklődéssel fogadták, itt félmillió példány kelt el – a francia kommunista párt egyébként 1949-ben perbe fogta Kravcsenkót.

Csepeli György szociológus, az MTA doktora közelített a legátfogóbban a műhöz. Mint fogalmazott, ő maga Dosztojevszkijhez talált benne vissza, ahhoz a szerzőhöz, akitől fiatal kutatóként a társadalomlélektani koncepciókat elsajátította. Kravcsenko műve a „meghasonlás lélektanának" mintadarabja, amely a „dvojnyik", a hasadt lélek kettősségének ábrázolása. Az önéletrajzban végigvonul „a két Kravcsenko" – egyfelől az elképesztően karrierista, az NKVD csapdáiból is ügyesen kicsusszanó politikus; másfelől a cári altiszt nagyapától és a forradalmár apától a szabadság tiszteletét, az emberség megőrzésének fontosságát elsajátító fiatalember. Nem véletlen, s e kettősség eredménye, hogy kilépése ellenére sem tudott megszabadulni a szovjet múlttól. Csepeli a második világháború szovjet emberének skizofrén helyzetén keresztül mutatott rá a szabadság kaleidoszkopikus természetére, amely számtalan oldalról számtalan arcát mutatja.

A szociológus a mai oroszországi viszonyok közt is elhelyezte a könyvet, amely hazájában még mindig tabutéma. Elfojtott trauma, nem akarják elismerni – fogalmazott Csepeli –, hiszen a jelenlegi rendszer az identitását változatlanul abból meríti, hogy *győztek* '45 május 9-én. Ebbe az önképbe nem illik bele Kravcsenko, tehát inkább hallgatnak róla. Ezért is van nagy jelentősége, hogy a Maladype diskurzust kezdeményez a műről közönségével és diákokkal: a szabadság arcainak megismeréséhez viszi közelebb nézőit-olvasóit.

Balázs Zoltán vallomással zárta a bemutatót: 38 évesen, éppen egyidősként a regényt megíró Kravcsenkóval személyes ügyének is tekinti, hogy színészként és rendezőként rezonáljon a műre. Kolozsvári gyerekként „természetes” része volt a családjuk életének, hogy magyar nagyapját többször lecsukták, és a válságos helyzeteket józanul, siránkozás nélkül kellett kezelni. Ahogy azt is fel kellett dolgoznia, hogy 12 évesen úgy döntöttek a feje fölött, máshol kell folytatnia az életét. E személyes, rokon élmények is közrejátszottak, hogy színpadra vigye az *Én a szabadságot választottam* című művet – noha a több mint 800 oldalas regényből végül csak 65 oldalnyi szöveget tarthatott meg az előadás időkerete miatt. Az „egyszemélyes kiáltványként" színpadra kerülő mű előadása így is rugalmasan zajlanak majd: a színész akkor tart szünetet a szövegben, amikor a nézők elfáradnak, és utána közösen meg lehet beszélni a látottakat-hallottakat.